

पूर्णः सदा शिवः" सां० प्र० भा०। वैवस्वतमनोः २७ त्वभेदे
हरिवं० ७७० ।

प्रकाशक ति० प्रकाशयति प्र+काश-णिच्-लृत् । १ प्रकाश-
कारके सूर्यादौ सांख्यमतसिद्धे २ सत्त्वगुणे च "तत्त्व
सत्त्वं निर्मलत्वात् प्रकाशकमनामयम्" गीता ।

प्रकाशकज्ञात् पु० प्रकाशकस्य पूर्वज्ञाता । कुकुटे शब्दच० ।
तस्य प्रथमं प्रकाशकस्य सत्त्वज्ञातत्वात्तयात्वम् ।

प्रकाशन ति० प्रकाशयति प्र+काश-णिच्-लृत् । १ प्रकाश-
कारके २ विष्णो पु० । "नैकह्रमे हृद् ह्रूः शिपिविष्टः
प्रकाशनः" विष्णुस० ।

प्रकाशात्मन् पु० प्रकाश व्याप्ता स्वरूपमस्य । १ विष्णो "प्रका-
शात्मा प्रतापनः" विष्णुस० । २ व्यक्तस्वभावे ति० ।

प्रकाशित ति० प्र+काश+णिच्-कर्मणि क्त । १ प्रकटिते हेम०
प्र+काश-कर्त्तरि क्त । २ प्रकाशयुते ति० भावे क्त ।
३ प्रकाशे न० ।

प्रकाश्य ति० प्र+काश-कर्मणि यत् । १ प्रकाशनीये २ प्रायो-
ग्यर्थगुडादौ नवके न० काशी० १० अ० । नवनवकशब्दे
१६८८ पु० दृश्यम् ।

प्रकीर्ण न० प्र+कृ-कर्मणि क्त । १ चामरे जटा० । २ प्रत्य-
विच्छेदे त्रिका० । ३ विच्छिन्ने ४ मिश्रिते विभिन्न-
जातीये ति० । ५ प्रतिकरञ्जे पु० राजनि० । भावे क्त ।
भिन्नजातीयानां ६ मिश्रणे ७ विच्छेपे ८ विसारे च न० ।
स्वार्थे क । तत्त्वार्थे । अतुल्यप्रायस्त्रिविधे पातकविशेषे
पातकशब्दे ४२६६ पु० विष्णुवाक्यम् दृश्यम् । "बहुक्तं
तत्प्रकीर्णकम्" अतुल्यमहर्कनिष्कृतिभिर्यं पापं प्रकीर्णकमि-
त्यर्थः । "अतुल्यनिष्कृतीनां तु पापानामपतुल्ये । शक्ति-
चायेभ्यः पापेषु प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत्" विश्वामित्रः "प्रकी-
र्णपातके ज्ञात्वा गुरुत्वमस्य लाघवम् । प्रायश्चित्तं बुधः
कुर्यात् ब्राह्मणात्मनः सदा" विष्णुः । "क्रयधिक्रय-
दुष्टभोजनप्रतिपक्षेषु अनादिप्रायश्चित्तेषु चान्द्रायणं
प्रज्ञापय" वा शङ्खलिखितौ । भट्टिकाव्ये नानाजाती-
यप्रत्ययोदाहरणबोधककारणं प्रकीर्णकारणम् । संज्ञायां
कृत् । तरङ्गके पुंस्त्री० स्त्रियां जातित्वात् ङीप् ।

प्रकीर्त्य पु० प्रकीर्त्यतेऽसौ प्र+कृ-क्यप् । (जाटाकरमवा)
१ करञ्जभेदे अमरः । २ रतकरञ्जे (रीठाकरमवा)
राजनि० । ३ विच्छेपे ४ व्याप्ये च ति० ।

प्रकुञ्च पु० "प्रकुञ्चः भोङ्गो विश्वं पञ्चमेवाह कीर्त्यते" भावप्र०
उक्ते पञ्चरूपे मानभेदे । "चूर्णप्रकुञ्चम्" इत्यादि उच्यते

प्रकुल न० प्र+कुल-कर्त्तरि क । प्रसजदेहे त्रिकाण्डशेषः ।

प्रकूषाण्डी स्त्री कुमायां हेमच० ।

प्रकृत ति० प्र+कृ-क्त । १ अघ्निते २ आरब्धे ३ प्रकरणमात्रे
च । ४ कृषिभेदे पु० । प्रकृतस्यैर्गौवापत्यम् अश्वा० फल् ।
प्राकृतयन तद्गौवापत्ये पुंस्त्री० ।

प्रकृति स्त्री प्र+कृ-कर्त्तरि क्तिच्-मावादौ क्तिन् वा । १ स्व-
भावे २ योनौ ३ लिङ्गे ४ स्वात्मनात्वादौ राज्याङ्गे अमरः ।
५ शिल्पिनि हेम० । ६ शक्तौ ७ योषिति शब्दर० । ८ परमा-
त्मनि धरणिः । ९ चाकाशादिभूतपञ्चके ११ करणे १२ गुह्ये
१३ जन्तो च १४ एकविंशत्यक्षरपादके छन्दोभेदे । १५ मा-
तरि १६ प्रत्ययनिमित्ते शब्दभेदे तल्लक्षणं शब्द० प्र० उक्तं
यथा "सोपस्थाप्यदर्शस्य बोधने यस्य निश्चयः । तत्त्वेन
हेतुरथवा प्रकृतिः सा तदर्थिका । तत्त्वेन यच्चिन्त्यत्वेन
सोपस्थाप्ययादृशार्थस्यान्वयबोधं प्रति स्वाव्यवहितो-
त्तरत्वसंगर्गेण यादृशशब्दवृत्तानिश्चयत्वेन हेतुत्वं
तादृश एव शब्दवृत्तवाचिधार्थं प्रकृतिरिति तु फलितार्थः ।
बहुगुणो द्राक्षेत्यादौ बहुजात्यर्थस्यान्वयबोधं प्रति गुडा-
दिपदधर्मिकबहुजादिनिश्चयत्वेन न हेतुत्वमपि तु सुवा-
दिधर्मिकबहुगुडादिपदनिश्चयत्वेन अन्यथा केवलादपि
बहुगुडादिशब्दात् द्राक्षादौ बहुजात्यर्थस्यान्वयबोधा-
वत्तेरिति न तत्र प्रसङ्गः" । "निरुक्ता प्रकृतिर्देहा नाम-
धातुप्रभेदतः । यत् प्रातिपदिकं प्रोक्तं तन्नाम्नो नाति-
रिच्यते । निरुक्ता न तु सांख्यानानिधे जगदुपादान-
भूता । यच्च पाणिनिप्रभृतिभिः प्रातिपदिकं प्रकृतिरि-
त्युक्तं तदपि नाम्नो नातिरिच्यते नातो विभागन्यूनता ।
वैयाकरणमते तल्लक्षणं शब्दार्थरत्नेऽस्माभिरुक्तं यथा
"एवं प्रकृतिप्रत्ययादिसमुदायरूपपदस्वरूपे तद्विभागैश्च
दर्शिते इदानीं तदवयवरूपप्रकृतिप्रत्ययस्वरूपविभागौ
प्रदर्श्येते । तत्र प्रकृतिनाम अर्थावबोधहेतुः प्रत्यय-
विधानावधिभूतः शब्दविशेषः सर्वेषामेव च प्रत्ययानां
प्रकृतिं निमित्तोक्त्यैव विधानात् । प्रत्ययानाम् प्रत्यया-
त्वरूपमेव निवेशः न तु वक्ष्यमाणप्रत्ययत्वेन
तेन नात्योन्याश्रयः । अवयवत्वञ्च पूर्वापरत्वञ्च पादा-
नेन बहुजादेर्निमित्तप्रकृतौ नाप्रसङ्गः । वस्तुतस्तु
विद्वान्ने हस्तिशब्दानां समुदायशक्तिस्त्रीकारात् तद्वि-
तादीनां निरर्थकत्वाच्च तत्र प्रकृतिप्रत्ययादिविभागः ।
अत एव माव्ये "तावैव सप्रिडो यो ता" परौ सैव प्रह-
तिराद्येति" सप्रिड्नामबोरेव प्रत्ययत्वमित्युक्तम् ।